

ELEMENTY GOTYKU W NOWELISTYCE WASYLA STEFANYKA (NA PODSTAWIE NOWELI "BASARABY" ORAZ "SAMA-SAMISKA")

Gotyck literacki jest problematyką wciąż mało zbadaną w ukraińskiej wiedzy o literaturze. Jednak niektóre dzieła, łącznie z "fantastyką" stwarzają podstawy do tego, aby mówić o istnieniu ukraińskiej prozy gotyckiej, której twórcza osobliwość bytu polega na łączeniu europejskiej tradycji gotyckiej z narodową folklorystyczno - fantastyczną tendencją. W procesie trwałej ewolucji gotyk literacki wykształcił zespół gatunków specyficznych oraz stałych poetyckich, akumulując w szerokim zakresie charakterystyczne tylko dla niego cechy, tematy i motywy spośród których walka pomiędzy sakralnym a infernalnym, mitologia, strach, tajemniczość, odpowiednia kolorystyka, poziom tematyczny - motywowy oraz obrazowy.

W artykule poddano szczegółowej analizie nowele "Basaraby" oraz "Sama-Samisinka" Wasyla Stefanyka poprzez pryzmat poetyki gotyckiej, wyodrębniono oraz usystematyzowano zestaw elementów paradygmatu gotyckiego w odpowiednich tekstach, uzasadniono folklorystykę, koncepcję grzechu, obraz diabła, implikujący naturalizm jako dominującą cechę gotyckiej organizacji noweli Wasyla Stefanyka "Basaraby" oraz "Sama-Samisinka".

Słowa kluczowe: folklorizm, demonologia, tajemniczość, poetyka gotycka, elementy naturalizmu, motywowy gotyckie.

ELEMENTS OF THE GOTHIC NOVELS BY VASYL STEFANYK (BASED ON THE NOVELS "BASARABY" AND "SAMA-SAMISKA")

Gothic literature still is unexplored problem in Ukrainian literary criticism. However, some of the literary works, including the "whimsical prose", give reasons to talk about the existence of Ukrainian gothic prose, the creative existence feature of which means the combination of European gothic tradition of national folklore and fantastic tendency.

Gothic literature in its evolution has combined the whole complex of genre characteristics and poetical constants, combining the wide range of its unique features, themes and motifs, including the struggle between sacred and infernal, mythologism, horror, mystery, corresponding colours, thematic-motive and figurative level.

The article deals with the detailed analysis of the novels "Basaraby" and "Sama-Samiska" by Vasyl Stefanyk. The article includes the analysis of gothic poetics; in the article has been allocated and systematized the complex of gothic paradigm elements in the relevant texts, has been motivated the folklore elements, the concept of sin, the image of the devil, the implicitly naturalistic as dominant features of the gothic novels by Vasyl Stefanyk "Basaraby" and "Sama-Samiska".

Keywords: folkloristics, demonology, mystery, gothic poetics, elements of naturalism, gothic motifs.

ЕЛЕМЕНТИ ГОТИКИ У НОВЕЛІСТИЦІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ «БАСАРАБИ» ТА «САМА-САМІСЬКА»)

Літературна готика досі залишається малодослідженою проблемою в українському літературознавстві. Однак деякі твори, включно з «химерною прозою», дають підстави говорити про існування української готичної прози, особливість творчого побутування якої

Iryna Grosevykh
Doktorantka
Przykarpackiego
Uniwersytetu
Narodowego
imienia Wasyla
Stefanyka
(m. Iwano - Frankowsk,
Ukraina)

полягає у поєднанні європейської готичної традиції з національною фольклорно-фантастичною тенденцією.

В процесі тривалої еволюції літературна готика скристалізувала комплекс жанрово-своєрідних рис та поетикальних констант, акумулювавши широкий діапазон, притаманних тільки їй, ознак, тем та мотивів, серед яких боротьба сакрального та інфернального, міфологізм, жах, таємничість, відповідна кольористика, тематико-мотивний та образний рівень.

У статті детально проаналізовано новели «Басараби» та «Сама-Саміська» Василя Стефаника крізь призму готичної поетики, виокремлено та систематизовано комплекс елементів готичної парадигми у відповідних текстах, обґрунтовано фольклористичність, концепт гріха, образ чорта, імпліцитну натуралістичність як домінуючі риси готичної організації новел Василя Стефаника «Басараби» та «Сама-Саміська».

Ключові слова: фольклоризм, демонологія, таємничість, готична поетика, елементи натуралізму, готичні мотиви.

Новелістика Василя Стефаника – приклад синкретичного втілення іманентних особливостей різних літературних напрямів і течій, поетикальних систем, жанрово-видових структур. Так, експресіонізм В. Стефаника, за влучним твердженням О. Колінько, зростає на зображенні апокаліптично-катастрофічних ситуацій у межових обставинах буття [5]; М. Зубрицька вбачає у новелістиці Василя Стефаника екзистенціальні мотиви, серед яких й онтологізація смерті, наголошуючи, що світ його героїв – це «буття-до-смерті» у гайдеггерівському розумінні [1, 208]. Цю ж думку підтримує й дослідниця Л. Назаревич, підкреслюючи сповідальну манеру художнього мислення покутського митця, що тісно переплітається із філософією екзистенціалізму [6, 121]. Іван Денисюк та Юрій Винничук у творчості Василя Стефаника вбачають готичні вкраплення [3, 42]. Наша мета – виявити та проаналізувати у Стефаникових новелах «Сама-саміська» та «Басараби» елементи готики.

Характерною рисою образного рівня готичного твору на українському ґрунті вважається образ нечистого, що у новелі В. Стефаника «Сама-саміська» трансформується в образ чорта. Дослідник українського фольклору С. Плачинда, називає чорта одним із найрозповсюдженіших негативних персонажів стародавньої української міфології та демонології християнської доби [7, 51] та виводить його походження від Чорнобога, антиподу Білобога і «всього прекрасного на землі» [7, 53]. У фольклорі зовнішній вигляд чорта описується дуже по-різному: антропоморфно, коли нечистий виглядає звичайною людиною, в якій чорта можна пізнати по тому, що в нього ратиці замість ніг [8]; і зооморфно, коли його зображують вкритим густою шерстю, із маленькими, свинячими очима і свинячим рилом замість лица [8]. У новелі «Сама-саміська» В. Стефанік змальовує чорта «з довгим хвостом» [9, 42], що виліз з-під печі. Для наших предків-язичників піч була чимось на зразок домашнього вівтаря, місцем священним, пов'язаним із обожненням вогню. Саме в печі мешкали духи-охоронці господи. З поширенням християнства уявлення про піч зазнали деяких змін: спілкування через посередництво печі зі світом предків набуло негативного значення, а самі духи предків почали сприйматися не як добрі охоронці, а як ворожі людям створіння. Тому, за повір'ями, через піч улітала до хати всяка нечисть: відьми, вогняний змії, чорт, домовики. У Стефаника – «чорт сів наперед баби. Взяв хвіст у руки та гладив ним бабу по лиці» [9, 42]. Введений автором персонаж української демонології у сюжетне плетиво новели, поза сумнівом, надає творові готичного забарвлення.

За народними повір'ями, не варто називати чорта на ім'я в хаті, оскільки подібне може слугувати своєрідним ритуалом прикликання нечистого. Так, у новелі В. Стефаника «Басараби» головні герої вживають евфемізми на позначення цього демонологічного персонажа: «...вже ті **мом** висадив на бантину...» [9, 85]. Варто наголосити, що у «Басарабах» образ сатани настільки експліцитно не виражений, як, скажімо, у новелі «Сама-саміська», натомість – на перший план виступає концепт гріха, діалектично споріднений з готичним мотивом прокляття й спокути: «Дивиться око на тот давний гріх, що за него їм кара йде...», «Тяжкий гріх мають у своїй фамілії і мусять его доносити...» [9, 82]. Гріх, содіяний прадідом, позбавляє життя багатьох Басарабів, які аж до сьомого покоління мають його спокутувати: «Гріх, люди, гріх не минає, він має бути відкуплений! Він перейде на дитину, він зійде на худобу, він підпалить обороги, градом спаде на зелену ниву, він

чоловікови душу возьме і дасть на вічні муки» [9, 84]. А ось у новелі «Сама-саміська» втіленням гріха виступає «хатина», що «подобала на якусь закліту печеру з великою грішницею, що каралася від початку світа та до суду-віку каратися буде» [9, 42].

Дещо есхатологічним значенням, наповнений епізод із новели, коли «земля у хаті розпукалася, а баба в розколібину сточувалася і падала удолину. Летіла все успід та успід...» [9, 42]. Згаданий епізод асоціюється у нас із гріхопадінням і перегукується із сюжетом полотна нідерландського живописця Ієронімуса Босха «Падіння проклятих у пекло», написаного в готичному стилі.

Символічним втіленням Світлого начала в аналізованій новелі В. Стефаника є хрест, котрий був «у сволоці вирізаний» [9, 42] і на котрий «блудними очима» [9, 42] дивилася баба. Так, хрест – стародавнє позначення вічного дерева життя, істини й спасіння – найбільш поширений у християнстві і виступає магічним знаком-оберегом від усього злого. Саме хресним знаменням і намагається відігнати нечисту силу головна героїня новели В. Стефаника «Сама-саміська», проте «малі чортики сідали всіма на руку та й не допускали хрест на собі зробити» [9, 42].

Засобами готизму слугують у творі натуралістичні елементи, котрі на поетикальному рівні виконують функцію композиційного обрамлення: «У хатині бриніли мухи. Сідали на хліб та й їли, залізали в збання та й воду пили... Лізли в очі, в рот...», «...мухи з розкошею лизали кров. Позакервавлювали собі крильця, і щораз більше їх було у хаті червоних... Всюди розносили бабину кров» [9, 43].

Стосовно функціонування елементів готики у новелі «Басараби» В. Стефаника, слід наголосити на особливому смислового навантаженні назви твору, адже, за однією із версій, етимологія номінації «басараб» походить від тюркського «basar-» – «душити» + іменниковий суфікс –ab. Як бачимо, семантика смерті закладена вже у самому прізвищі Стефаникових героїв. Зрештою, готичне осмислення теми смерті у творі дещо модифіковане: смерть постає як образ – символ – деталь і трансформується у мотив покарання та спокути за вчинені гріхи: «То до сегого коліна буде їх так душити... То кара, люди... Бог не має гіршої кари на землі» [9, 84]. Варто зауважити, що мотив покарання та спокути цілком вписується в концепцію теодицеї, котра є релігійно-філософським підґрунтям усієї літературної готики.

Детального аналізу, на наш погляд, у «Басарабах» В. Стефаника заслуговує образ баби Семенихи – «найстаршої та найбогатшої в їх роді» [9, 81], котра, будучи незрячою, виконує роль духовного провідника роду: «Ви не видите нічо, не видите, бо-сте сліпі. Бог вас покарав сліпотою» [9, 82]. Тут паралельно напрошується до порівняння дещо містичний образ баби-характерниці із новели Івана Франка «Неначе сон»: обидві героїні володіють певними сакральними знаннями та щонайцікавіше – події обох новел відбуваються у полудень – «час чарів і див» [4, 106], коли герої стають заручниками «біса полуденного» [4, 105-106]: «Тома Басараб хотів повіситися у кошниці в саме полуднє...» [9, 80].

У літературній готиці розгортанню готичного ефекту зазвичай сприяє відповідна кольористика – у творах переважають темні та похмурі барви. Таку ж особливість спостерігаємо й у «Басарабах» В. Стефаника. Домінантним у новелі є чорний колір: «довгий чорний чупер, що вам сонце закрив»; «сонце замиготить по чорнім глибокім ставі»; «тоту мраку чорну, що вам світ затемнює»; «то не очі, то така чорна рана в чолі, що жие і гние» [9, 84]. За припущенням англійського етнолога В. Тернера, чорний колір, що часто позначає смерть, неприємність, сон або тьму, пов'язується з несвідомим станом, тобто з досвідом містичного затьмарення, затемнення свідомості [10, 1], що, власне, й спостерігаємо у творі В. Стефаника: «воно прийде, та й воно не питає ні дня ні ночі, ні сонця ні хмар. Отак встанете рано, помолитесь богу та ідете собі на подвір'є. Станете на порозі та й закаменієте... А стоїте того, що щось вас у голову дюднуло, збоку, дуже легонько. А з голови йде до горла, а з горла в очі, в чоло... А вчора то мене вже так придушило, що-м стратив геть розум, і очі, і руки... Я сьогодні дивуюся сам, як я так спокійно і весело тратився» [9, 83].

Отже, елементи готики частково виявляються у поетикальній системі новелістики Василя Стефаника комплексом таких ознак, як:

- концепт гріха, діалектично споріднений з готичним мотивом прокляття й спокути;
- образ нечистого як одна із конститутивних ознак літературної готики;

– імпліцитна натуралістичність та відповідна кольористика як форма психологізації образів твору.

Отож, перераховані вище риси у їх системності та взаємообумовленості підкреслюють багатство стильової парадигми новелістики Василя Стефаника.

Література:

1. Зубрицька М. Онтологізація смерті у творчості Василя Стефаника // Незнайомі: Антологія «жіночої» прози та есеїстики II половини ХХ-початку ХХІ століття. – Львів: Піраміда, 2005. – С. 206-216.

2. Демонологічні істоти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://istoryk.at.ua/publ/knigi/ukrajinska_mifologija/demonichni_istoti_domovik/11-1-0-79

3. Денисюк І. Літературна готика і Франкова проза: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/ukr_literaturoznavstvo/68/68_2006_denysiuk.pdf

4. Денисюк І. Казковий чудесний покажчик у новелі Франка «Неначе сон» // Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. – 1999. – Вип. 27. – С. 104-111.

5. Колінько О. Експресіоністська образність модерністської новели: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvmdu/Fil/2012_9/17.htm

6. Назаревич Л. Екзистенційність як філософська та художньо-естетична домінанта малої прози Василя Стефаника // Вісник Прикарпатського університету [Текст]. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 34-35. – С. 120-125.

7. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. – К.: «Український письменник». – 1993. – 63 с.

8. Понікаровська Н. А. Образ чорта в українському фольклорі: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Philologia/7_184312.doc.htm

9. Стефаник В. С. Роса. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – 180 с.

10. Тернер С. Символіка кольорів // Персонал Плюс. – 2010. – 21-27 липня. – № 29.

ELEMENTS OF THE GOTHIC NOVELS BY VASYL STEFANYK (BASED ON THE NOVELS "BASARABY" AND "SAMA-SAMISKA")

I. GROSEVICH

Vasil Stefanik short story - an example embodiment syncretic inherent features of different literary movements and trends, poetykalnyh systems, genre-specific structures. Yes, expressionism Stefanik, the apt statement A. Kolinko, the picture grew apocalyptic, catastrophic situations in the boundary circumstances of life [5]; M. Zubrytska sees short stories Vasil Stefanik existential motifs, including ontologization and death, stressing that the world of his characters - a "being-towards-death" in the sense haydeggerivskomu [1, 208]. The same idea is also supported researcher L. Nazarewicz, emphasizing the confessional style of creative thinking Pokuttya artist, closely intertwined with the philosophy of existentialism [6, 121]. John and Yuri Denisyuk Vynnychuk in the work of Vasil Stefanik see Gothic inclusions [3, 42]. Our goal - to identify and analyze Stefanyk in the story "itself-samiska" and "Basarab" elements gotyky.

A characteristic feature of Gothic imagery work on Ukrainian soil is considered unclean image that story Stefanik "Sama-samiska" transformed the image of the devil. Ukrainian folklore researcher S. Plachinda, called the devil one of the most common negative characters of ancient Ukrainian mythology, demonology and Christian era [7, 51] and displays its origin from Chernobog, antipode belobog and "just beautiful on earth" [7, 53]. In folklore appearance devil is described very differently: anthropomorphic when ordinary man unclean is where the devil can learn later that he had hooves instead of feet [8]; zoomorphic and when he portrayed covered with thick hair, with small, pig-eyed and swine snout instead of the face. [8] In the story "itself-samiska" V. Stefanik depicts the devil "long tail" [9, 42], which climbed out of the oven. For our ancestors pagan stove was something of a home altar, sacred place related to the deification of fire. It lived in the stove guardian spirits of the house. With the spread of Christianity understanding of the oven undergone some changes: communication through the furnace to the world of the ancestors has become a negative value, and the most ancestral spirits began to be

perceived not as good guards, but as people hostile creatures. Therefore, belief, through the furnace ulitala to house all uncleanness: witch, fiery serpent, the devil, goblins. In Stefanik - "devil woman sat forward. Took tail in hand and stroked his grandmother in the face" [9, 42]. Introduced by the author Ukrainian demonology character in the plot weaving stories, of course, attached to the product Gothic painting.

According to popular belief, do not call the devil in the house named as such can serve as a ritual invocation unclean. Thus, the story Stefanik "Basarab" protagonists use euphemisms to describe this character demonological: "... they have landed on bantynu tot ..." [9, 85]. It should be emphasized that the "Basarab" image of Satan so explicitly not expressed as, say, in the story "itself-samiska" instead - to the forefront the concept of sin, dialectically related with Gothic motif of damnation and redemption: "See eye on tot old sins that for him it is a punishment ...", "grave sin have in their Familiya and must inform yeho ..." [9, 82]. Sin, sodiyanny grandfather, Basarab saves the lives of many who unto the seventh generation must redeem it: "Sin, people, sin does not pass, it must be redeemed! He will go to the child, it will come down to the cattle, he set fire oborohy, hail fall on the green cornfield, he vozme her husband's soul and give to eternal torment" [9, 84]. But in the story "itself-samiska" the embodiment of sin was a "cottage" that "to some podobala sworn cave with great sinner that punished the beginning of the world and the court-old will be punished" [9, 42].

Some eschatological meaning, filled with stories of the episode, when "the earth in the house rozpukalasya and woman in rozkolibynu stochuvalasya and fell udolynu. We flew all uspid and uspid ..." [9, 42]. The above episode we associate with fall and resonates with the story cloth Dutch painter Hieronymus Bosch "The Fall of the Damned to Hell" written in Gothic style.

Light symbolized analyzed early in the story Stefanik is a cross, which was "carved in svolotsi" [9, 42] and that "wandering eyes" [9, 42] looking woman. Thus, the cross - the old designation eternal tree of life, truth and salvation - the most common in Christianity and is the magic talisman, a sign of all evil. That cross and trying to ward off evil spirits heroine stories Stefanik "Sama-samiska" but "small hell all sat at hand and not allow ourselves to make the cross" [9, 42].

Means gotyzmu serve as the product of naturalistic elements, which in poetykalnomu level frame composite function: "The hut brynily flies. Sit on bread and ate zalazaly in zbanya and drinking water ... Leslie's eyes, in my mouth ... "" ... fly with luxury licked the blood. Pozakervavlyuvaly themselves wings, and more and more of them were in the house ... Everywhere red blood carried the Babin" [9, 43].

Regarding the elements in gotyky story "Basarab" Stefanik should emphasize the special meaning names work, because, according to one of the versions, the etymology of the category "Basarab" comes from the Turkic "basar-" - "choke" + noun suffix -ab . As you can see, the semantics of death are incorporated in the names of Stefanyk characters. Finally, Gothic interpretation of the theme of death in the book slightly modified: Death appears as an image - symbol - detail and transformed into a motive of punishment and atonement for our sins, "then the seventh lap to them as choke ... That penalty, people ... God is not the worst punishment on the ground" [9, 84]. It is worth noting that the motive of punishment and redemption fits into the concept of theodicy, which is religious-philosophical basis of all literary gotyky.

Detailed analysis, in our opinion, "Basarab" Stefanik deserves Semenyhy image of women - "the oldest and wealthiest in their way" [9, 81], who, being blind, serves as a kind of spiritual leader: "You do not Nitsche types, not visible, because the ceiling-blind. God punished you with blindness" [9, 82]. This parallel suggests itself to comparison somewhat mystical image of Baba harakternytsi of short stories by Ivan Franko "Like a Dream": The two heroines have certain sacred knowledge and schonaytsikavishe - events both stories take place in the afternoon - "a spell and see" [4, 106] where the heroes become hostages "hell midday" [4, 105-106]: "Tom Basarab wanted to hang on to it koshytsi Poludnie ..." [9, 80].

In literary gotytsi deployment Gothic effect usually helps on kolorystyka - in the works dominated by dark and gloomy colors. The same feature also observe the "Basarab" Stefanik. The dominant story in black is "long black chuper you close the sun"; "Zamyhotyt sun on a black deep pond"; "Tautou black darkness that obscures your world"; "It is not the eyes, such a black wound in the head, and that zyje rot" [9, 84]. By assumption, the English ethnologist B. Turner, black color, which often indicates death, loss of consciousness, sleep or darkness, is associated with the unconscious, that mystical experience of the eclipse, the eclipse of consciousness [10,

1], which, in fact, seen in Stefanik work, "it will come, and it asks neither day nor night, nor sun or clouds. So get up early to pray to God and go to a court. As of the threshold and zakameniyete ... A stand that something you dyugnulo in the head, side, very lehonko. And from the head goes to the throat and from the throat to the eyes, forehead ... And yesterday it I have so suppressed that th lose out minds and eyes and hands ... I today am surprised myself how I was so relaxed and fun tratyvsvya " [9, 83].

So gotyky elements are part of the system poetykalniy short story Vasil Stefanik complex features such as:

- The concept of sin, dialectically related with Gothic motif of damnation and redemption;
- Unclean image as one of the constitutive features of literary gotyky;
- Implicit naturalistic and appropriate kolorystyka as a form of psychological images of the work.

Therefore, the above features in their systemic interdependence and underline the richness of style paradigm short story Vasil Stefanik.

REFERENCE:

1. Zubryts'ka M. Ontolohizatsiya smerti u tvorchosti Vasylya Stefanyka // Neznayoma: Antolohiya «zhinochoyi» prozy ta eseyistky II polovyny KhKh-pochatku KhKhl stolittya. – L'viv: Piramida, 2005. – S. 206-216.
2. Demonolohichni istoty: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://istoryk.at.ua/publ/knigi/ukrajinska_mifologija/demonichni_istoti_domovik/11-1-0-79
3. Denysyuk I. Literaturna gotyka i Frankova proza: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/ukr_literaturoznnavstvo/68/68_2006_denysiuk.pdf
4. Denysyuk I. Kazkovyy chudesnyy pokazhchik u noveli Franka «Nenache son» // Visnyk L'vivs'koho universytetu. – Seriya filolohichna. – 1999. – Vyp. 27. – S. 104-111.
5. Kolin'ko O. Ekspresionist-s'ka obraznist' modernist-s'koyi novely: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvmdu/Fil/2012_9/17.htm
6. Nazarevych L. Ekzystentsiynist' yak filosof's'ka ta khudozhn'o-estetychna dominanta maloyi prozy Vasylya Stefanyka // Visnyk Prykarpats'koho universytetu [Tekst]. – Ivano-Frankivs'k, 2012. – Vyp. 34-35. – S. 120-125.
7. Plachynda S. Slovnyk davn'oukrayins'koyi mifolohiyi. – K.: «Ukrayins'kyy pys'mennyk». – 1993. – 63 s.
8. Ponikarovs'ka N. A. Obraz chorta v ukrayins'komu fol'klori: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/41_PWSN_2014/Philologia/7_184312.doc.htm
9. Stefanyk V. S. Rosa. – Ivano-Frankivs'k: Misto NV, 2015. – 180 s.
10. Terner S. Symvolika kol'oriv // Personal Plyus. – 2010. – 21-27 lypnya. – # 29.